

A Krúdyak Nógrádban

Jelentős-e a szülőföld szerepe egy művész életművének alakulásában? Régi kérdés ez, amelyre mindig igennel szoktak felelni, hozzátéve: a szűkebb pátria szerepe azonban nem elsődleges, de nem is hanyagolható el. Nos, ha Krúdy Gyulával kapcsolatban tesszük fel a kérdést, a szülőföld szót tegyük idézőjelbe, ezzel is jelezve, hogy Nógrádot az író második szülőföldjének tekintjük, amelyről ő maga több művében szeretettel emlékezik meg. (Csak néhányat említve meg közülük: Az álmok hőse, A vadkerti hősnő, a Krúdy Kálmán bácsi viselt dolgai, Urak, betyárok, cigányok.)

Az író alkotásait, pályáját elemző tanulmányok általában érintik a Krúdyak nógrádi vonatkozásait; tudják, hogy a család Szécsénykovácsiban élt, hogy az író nagyapja 1848-as szabadsághős volt, s hogy testvére, Krúdy Kálmán legendás híri gerillavezér, aki csapatával a szabadságharc bukása után végigsarcolta az Ipoly-völgyi hazaáruló „pecsovics” urakat. Az is kiderül, hogy a serdülő kamasz diák fantáziájára milyen nagy hatással voltak a „komáromi vitéz” 48-as történetei. Csakhogy ezekben sok minden valótlan, nagy részük a családi legenda-kör szülötte, a fantázia terméke. Fontos azonban a valóság tisztázása, hiszen mint az évfordulóra írott egyik cikkben olvashattuk: „... Krúdy-filológia egyszerűen nincs”. Márpedig ezeknek a nógrádi vonatkozásoknak a felderítése az életmű egészének teljesebb megértéséért mindenképpen szükséges. Még akkor is — miként azt látni fogjuk —, ha a valóság sok esetben sívárabb, kegyetlenebb, mint az az egyes művekben jelentkezik. (A kérdéssel részletesen is foglalkoztam abban a tanulmányban, amely a Nógrád megyei múzeumi évkönyv 1978. évi kötetében jelent meg.)

Milyen motívumok öröklődhetnek át Krúdy Gyulában a nógrádi múlttól? Először is a vidék, a táj, az ősök szülőföldjének szeretete. A család lakhelye Szécsénykovács volt (ma Kovácsce, Csehszlovákia). Ez a Szécsénytől nem messze levő kis falucska az Ipoly partján fekszik. A nógrádi dombok itt körbe fogják a szécsényi réteket, az Ipoly ezüstösen kanyarog szűk medrében, ki-kiöntve, jókora darabokat kanyarít le a jó minőségű szántóföldekből. A falu egyike a környék jelentéktelen településeinek. Még temploma sem volt, így Varbóra jártak át a hívek a matrikulákba bejegyeztetni életük jelentős eseményeit. Itt olvashatjuk azt is, hogy az író nagyapja 1823. december 28-án született, Kálmán pedig 1826. február 26-án. (Az anyakönyveket ma a Besztercebányai Kerületi Levéltárban őrzik.)

A Krúdyak eredetileg Zólyomból kerültek ide, s a megye szegényebb sorsú kismemesi közé tartoztak. Életmódjuk, tevékenységük nem egyedi, rétegük általános képét tükrözi. A család igazi „fénykora” a 1832—1848 közötti időszak. 1832-ben választják meg az író dédapját, Krúdy Jánost a megye várnagyává. A romantikus hangzás ellenére a cím igen hétköznapi foglalkozást takart, ma afféle gondnoknak, ügyintézőnek nevezhetnénk. (Így pl. feladatai közé tartozott a megyeháza rendbentartása, tűzifa beszerzése a hivatalok számára, a hajdúk felszerelésének beszerzése, a rabdolgoztató intézet gazdasági ügyeinek intézése stb.)

De bármi is legyen a feladat, mégiscsak vármegyei hivatal volt ez, ami csekélyke fizetéssel és némi „befolyással” is járt. A családnak mindkettőre szüksége volt. Az iratokból egy labilis, kölcsönökre alapozott kismemesi gazdaság képe bontakozik ki, amelyben a főszerepet a máról holnapra való megélhetés örök gondja játszotta. Krúdy János és testvérei (Mária, Pál, Apollónia) állandó pereskedésben álltak. Perbe szálltak idegenekkel éppúgy, mint egymással, vagy éppen anyjukkal. Ezek az ügyek minden esetben anyagi vonatkozásúak. Birtokháborítások, vissza nem fizetett kölcsönök, örökösödési viták, stb. aktáival jártak-keltek a fiskálisok a kovácsi kúria szobáiban. A családtagok életkörülményei születték ezeket a pereket. A birtok kicsi, a gazdálkodás korszerűtlen, elavult, a megélhetés egyre drágább — meg kellett hát ragadni mindent, ami a felszínen maradáshoz szükségesnek látszott. S a bajokat újjak is tetézték. Krúdy János ellen egyre gyűltek a panaszok.

Feladatát hanyagul, pontatlanul látta el, elszámolásaiban rendre hibák sorakoztak. Odáig jutott a dolog, hogy különbizottságot hívtak össze a várnagy ellen emelt panaszok kivizsgálására. 1846-ban távoznia is kellett hivatalából. S noha a vizsgálat hosszú ideig tartott — illusztrálva a vármegyei ügyintézés tehetetlenségét —, ítélet mégsem született, mert a márciusi forgószél ezeket az iratokat is a történelmi személtárába sodorta.

Ebben a környezetben élt és nevelkedett Krúdy János hat gyermeke. A négy lány: Mária, Ilona, Izabella, Amália, és a két fiú: Gyula és Kálmán. Két ellentétes jellem. Gyula a „jó fiú”. A család szemefénye, iskoláztatása állandó gond. A megyétől kért segítség útján juttatják el Nagyváradra, ahol jogi tanulmányait végezte. Azok befejezése után elindult ő is a szokásos hivatali pályán: 1846-ban tiszteletbeli aljegyzővé választották. Ő lett volna hivatott újra magasra emelni a Krúdyak családi címerét. 1848-ban önként jelentkezett a 7. honvédszászlóaljba, hamarosan őrmester lett, 1848. december 29-én lépett elő hadnaggyá, majd a 18. zászlóaljban lett főhadnagy. Nincs tudomásunk arról, hogy ő lett volna Klapka hadsegédje, de hogy vitézül harcolt, az kétségtelen, hiszen az ostromlott komáromi várban nevezték ki századossá 1849. augusztus 29-én. Innen távozott ő is menlevéllel, előbb haza, majd később Debrecenbe, ahol ügyvédi gyakorlatot folytatott.

Kálmán a másik véglet. Az ő taníttatására, képzésére már nem futja a család anyagi helyzetéből. Neki otthon kellett maradni, s folytatni a hagyományos kismemesi életet: gazdálkodás a parányi birtokon, örökös gazdasági zavarok, pereskedések, kiúttalanság minden területen. Élete azonban — talán épp a fenti körülmények miatt — más fordulatot vett. Nevével 1841-től legtöbbször a megye fenyítőörvénytörvényeségi jegyzőkönyveiben találkozunk. A vádak ellene: egy juhászbojtárt félig agyonvert, betört a megyeházbéli lakásokba, s a legsúlyosabb: lányokkal erőszakoskodott. Egyik-másik vádban sikerült felmenteni őt, de a „lányfertőzések”-ben a vádak igaznak bizonyultak. A család egyetlen kiutat látott: katonának adni a bajt bajra halmozó, a családra szegényt hozó fiút. Így a forradalmat Kálmán már egyenruhában érte meg. Katonai pályafutásáról egyelőre nem sokat tudunk, de az kétségtelen, hogy a történelmi források ellentmondanak az írói fantázia alkotó kalandoknak. Nem volt Görgey futárja, sem a vörössipkás halálzászlóalj parancsnoka, sem 200 fős népfölkelő csapat vezére. Egyszerű katonaként (1848. december 22-én nevezték ki alhadnaggyá) becsülettel végigküzdötte a drámai másfél esztendő harcait.

Világos után azonban nem tette le a fegyvert. Kilátástalannak ítélte meg a helyzetét: börtön, vagy nyolcévi katonászkodás vár rá, otthon esetleg a reménytelen, sívár élet. Választotta hát inkább a szabadabb világot, életet. De valóban gerilla lett volna, az árulók réme? Sajnos, a források ennek is ellentmondanak. A fennmaradt iratokból, körölvényekből, sajtótermékekből, sajnos nem a szabadságért küzdő hős, nem egy legendás betyár képe rajzolódik ki, hanem egy közönséges útonálló. Ez még akkor is így van, ha ismerjük a hivatalos álláspontot, amely igyekezett a közvélemény szemében a bűjosókat, a betyárokat bűnözőként feltüntetni, elrettentve tőlük a szimpatizánsokat. S egy másik apró adalék: a megye néprajzi hagyományában sem szerepel alakja. Vidróczki vagy Sisa Pista kalandjairól mondák, dalok szólnak, de Krúdy Kálmánról sehol egyetlen szó sincs.

De hát miért is üldözték őt? Utasok fosztogatásáért, rablásért, állatok elhajtásáért és a legtöbb esetben nőekkel való erőszakoskodásért. A megyei sajtó még harminc év múlva is ezt írta róla: „... Krúdyról az a való, hogy ő rabolt és fosztogatott mindenütt, ahol lehetett. Félelmetes volt, mint kapcza-betyár, aki védtelen nőket is megtámadott úton-útfélen”. Többször is elfogták, de mindig megszökött. Halála is egy szökési kísérlet közben esett. Elfogása után a gyarmati börtönből Vácra kísérték egy másik asszonyhistoria kivizsgálására, s hazafelé jövet Rétság és Vadkert között szökni próbált. Ekkor érte őt a halált hozó csendörgolyó. 1861. november 28-án Ormat Antal rétsági plébános megkönnyebbült szívvel jegyezte be a halotti anyakönyvbe: „A vad, veszélyes, közismert rabló méltó büntetését elnyerve, így veszett el szánalmas módon.”

A Krúdy-család nógrádi ága történetének legizgalmasabb esztendei 1861-ben tehát lezárultak. Az író nagyapja magával vitte Szabolcsba a nógrádi táj emlékét, a kismemesi életforma megőrzésre sem méltó hagyományait, a szerencsétlen sorsú testvér megrázó történetét, hogy aztán mindezek a családi elbeszélések tisztító hatásán át Krúdy Gyula műveiben megújult életre keljenek.

(Praznovszky)